

LORETA MAČIANSKAITĖ

Literatūros kritika kaip meilės laukas

Elena Nijolė Bukelienė, *Tarp rašytojo ir skaitytojo*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006, 366 p., ISBN 9986-39-462-7

Literatūrologo užduotis gana dviprasmiška, nes, įsigilinęs į intymias situacijas atveiriantį tekstą, pasijunti „tikro“ gyvenimo glėbyje, imi jį atpažinti, matuoti savo asmenine patirtimi ir kūrėjo biografija, nejučia užmiršti, kad prieš tave – meno kūrinys, netapatintinas su tikrove, turįs kitokias funkcijas. (p. 17)

Tokiais žodžiais knygos *Tarp rašytojo ir skaitytojo* autorė Elena Nijolė Bukelienė apibūdina save kaip empatišką skaitytoją ir tuo pat metu išvelgia tokio skaitymo pavojus kritikos objektyvumui, mėgina apsibrėžti, „kas skiria gyvenimišką intymumą nuo jo išskleidimo mene, kokie yra sąlyčio taškai ir ribos, kūrėjo vidinės patirties ir jo kūrinio implikacijos“ (p. 17). Filosofas Merabas Mamardašvilis galėtų išsklaidyti autorės abejones, nes, jo nuomone, knyga – tai vienas dvasinių instrumentų siekiant atrasti save per realų pasaulio išmėginimą, ir literatūros kritika yra skaitymo aktas, suvokimo plėtinys. Pasak filosofo:

Jei neatpažinome savęs tame, ką skaitėme, tekstas mums tuščias, ir turbūt šiuo atveju neturėtume pateikti sąskaitos literatūros kritikos terminais; literatūros kritika negali egzistuoti atžvilgiu teksto, svetimo kritikui ir nekritusio jam į širdį. Juk tokiu atveju savuoju tekstu jis neįstengs nieko eksplikuoti taip, kad augdamas pats plėstų knygos patirtį ir jos skaitytojų patirtį.¹

Paskutinėje Bukelienės knygoje galėtume išvelgti du santykio su literatūra variantus ir dvi rašymo apie literatūrą strategijas. Pirmąjį santykį pavadinčiau „artumo jausmas“, pasinaudodama Lauros Sintijos Černiauskaitės rinkinio

1 Merab Mamardašvili, „Literatūros kritika kaip skaitymo aktas“, *Šiaurės Atėnai*, 2000 09 16.

pavadinimu. Artumo jausmas pirmiausia sieja rašytojo Icchoko Mero ir skaitytojos Bukelienės pasaulius, jų egzistencinius rūpesčius ir estetinius pasirinkimus. Man rodos, kad pratarmės žodžiai apie literatūros prasmę labiausiai tinka nuskaidyti jos požiūrį į Mero kūrybą, o abstraktų žodį *rašytojas* taip ir norisi pakeisti konkrečiu – Icchokas Meras: „Verta įsitraukti į žaidimą, kurį žaidžia rašytojas, nes tai yra gyvenimo pamokos, kuriose mokomės mąstyti, atpažinti laiką, save ir kitus, pasitikrinti savo moralę, jausmų pasaulio gelmę ar seklumą, vertinti gerį ir grožį“ (p. 10).

Išsamioje šešiasdešimt septynių puslapių studijoje „Icchoko Mero kūrybos erdvė“ subtiliai perskaitomi beveik visi šio rašytojo sukurti literatūriniai tekstai, neapeinant ir ankstyvųjų rinkinių *Geltonas lopas* ar *Žemė visada gyva*, mažai tyrinėtų tekstų: romano *Mėnulio savaitė*, improvizacijos *Ir atleisk mums mūsų kaltes*. Šioje studijoje girdime autentišką rašančiosios balsą, atpažįstame jos atradimo džiaugsmą ir norą palydėti skaitytoją tuo keliu, kuriuo ji pati ėjo sekdamą Mero unikalioms asmeninėms patirties rodyklėms. Susižavėjusio skaitytojo subjektyvumas neužgožia kritikės profesionalumo: tiksliai ir vietoje naudojamos citatos iš asmeninio susirašinėjimo, pratęsiančios meno kūrinio suvokimą, išvelgiama daug svarbių sąsajų su Vakarų ir lietuvių literatūrų kontekstais, Švento Rašto simboliais. Itin vertinga studijos plotmė – atskirų kūrinių interpretacijos (ypač *Striptizo*, *Saros*), kuriose analitiškai atveriamos tekstų struktūros ir užčiuopiami prasminiai centrai, neįkyriai pasiūlomas savas skaitymo tinklelis ir iškeliami nauji klausimai skaitytojams. Turėdama prieš akis pirmiausia Mero kūrybos tyrinėjimus, tikrai nenorėčiau sutikti su Bukelienės žodžiais apie save: „aš žinau, kad ne kažin ką galiu parašyti, neturiu jokių iliuzijų dėl kokių nors reikšmingų darbų“ (p. 352). Profesorės kuklumas ir nepretenzingumas buvo vienas labiausiai imponavusių jos asmenybės bruožų, tačiau nepasitikėjimo savimi gal būta ir per daug: Merui skirta studija yra tikrai reikšminga ir tikrai vykusė, atitinkanti aukštuosius mokslo reikalavimus ir kartu parašyta „be prakaito kvapo“; skonėjantis skaitomu ir rašomu žodžiu.

Kiti aptariamose knygos tekstai, kuriuos numanau buvus parašytus iš „artumo jausmo“ ar jo ieškojimo būtinybės – tai straipsnis „Intymu ir vieša moterų literatūroje“, beveik visas skyrius „Pasaulis pagal moteris“ ir kai kurie straipsniai, skirti vyrų kūrybai (Juozui Apučiiui, Mariui Katiliškiui, Raimondui Kašauskui).

Bukelienei itin rūpi moterų literatūra, kurią ji laiko ne tik solidžiu dabarties kultūros reiškiniu, bet savita dvasinio gyvenimo erdve, jautriau reaguojančia į

visuomenės pokyčius, atveriančia ypatingąsias intymiąsias patirtis ir prasmingos egzistencijos galimybes. Literatūrologė atkreipia dėmesį ir į „non fiction“ knygas – Eglės Juodvalkės *Stiklo kalną*, Silvijos Lomsargytės Pukienės *Ditą* (šios knygos aptarimas itin įtaigus), ji nesibaimina kitokios jaunų autorių Lauros Sintijos Černiauskaitės, Aleksandro Fominos, Irinos Denežkinos patirties. Tačiau pats rašytojų išrūšiavimas į dvi savarankiškas vyrų-moterų zonas, mano nuomone, buvo neteisingas pasirinkimas, liudijęs ne kokią specialią nuomonę apie vyriško ir moteriško diskurso dichotomiją, o greičiau koncepcijos nebuvimą. Į Bukelienės sukonstruotą „Pasaulį pagal moteris“ patenka visa, kas parašyta moterų, nepriklausomai nuo tematikos, rašymo būdo, adresato ir autorinių intencijų. Vargu, ar šiam skyriui tinka Elenos Kurklietytės „indiškas“ romanas *Lyla*, keliantis metafizinius klausimus, atsigręžiantis į penkių tūkstančių metų Rytų religines tradicijas, o sykiu esantis ir nieko neįpareigojanti, bet galimybę diskutuoti paliekanti žaismė. Abejočiau, ar tikslinga moteriškai paradigmai priskirti ir religinės bei istorinės problematikos knygas – Vidmantės Jasukaitytės *Dievas miršta vienišas* ar Aldonos Liegutės esė *Pranciškus Skorina* (Liegutės atveju būtų galima ieškoti moteriško rašymo, tačiau straipsnyje „Ką saugo istorija?“ kritikai rūpėjo rašytojos santykis su istorija, o ne moteriškų patirčių raiška). Pati moteriškumo sąvoka, neretai vartojama pagal paveldėtas patriarchalines klišes, nieko esmiško apie aptariamą autorę nepasako, o kartais net klaidina: „parašyta moteriškai jautriai ir tik su moteriai būdingomis psichologinėmis detalėmis, dėmesiu būtent joms“, „moteriškai kruopšti“ (sakoma apie Liegutę, p. 160, 164), „moteriškas autorės plepumas“ (taip apibūdinamas Jasukaitytės stilius, p. 174), „moteriškumą išduoda noras gražiai atrodyti, turėti mylimą žmogų“ (Fominos šiuolaikiškume atpažįstamas „amžinas moteriškumas“, p. 193). Straipsniai, interpretuojantys Liegutės, Kurklietytės, Jasukaitytės kūrinius, geriau būtų tikę skyriui apie tradicines vertybes, tiksliau, tradicinės raiškos lemtį šiuolaikinėje literatūroje ir generacijų konfliktus (tik tada jau nebe vyrų, o tiesiog šiuolaikinėje lietuvių prozoje), o išsviams autoriams (Mariaus Katiliškio, Jurgio Jankaus, Aloyzo Barono) aptarimui knygoje buvo galima daryti atskirą skyrių.

Katiliškiui skirtas straipsnis man pasirodė labai įdomus, tačiau pats aptarimo objektas kiek išplaukęs: paantraštė nurodo, kad bus kalbama apie 2003 m. atsiradusią, 60 metų dingusia laikytą knygą *Seno kareivio sugrįžimas*, tačiau tuo neapsiribojama – pristatoma rašytojo biografija, apžvelgiamas ne tik minėtas rinkinys, bet ir romanai *Miškais ateina ruduo*, *Pirmadienis Emerald gatvėje*.

Matyt, būta minčių rašyti didesnę studiją apie Katiliškį (ankstesnėje savo knygoje *Prozos keliai keleliai*, 1999, Bukelienė yra rašiusi apie *Užuovėją* ir *Išėjusiems ne-grįžti*). Publikuojamas tekstas liudija tikrą „artumo jausmą“ šio rašytojo kūrybai ir surastą individualų skaitymo būdą, tarkim, romanas *Miškais ateina ruduo* originaliai interpretuojamas pagal miško kančios naratyvą ir erdvės modeliavimą.

Literatūrologė visuomet siekė palaikyti nutylėtus ar nepripažintus autorius, ji rasdavo jėgų perskaityti tas knygas, kurias daugelis jaunesnės kartos kritikų iš karto atmeta net neatvertę. Kas, jei ne Bukelienė, galėjo įveikti 750 p. Jasukaitytės romaną *Dievas miršta vienišas* – knygą rašytojos, kurios su kritike nejungė artumo jausmas ir apie kurią rašyti Bukelienė ėmėsi iš įsipareigojimo literatūrai ir visuomenei? Tik ji galėjo nepabūgti 13 romanų ir 5 novelių rinkinių autoriaus Aloyzo Barono, kurio knyga *Sodas už horizonto* (1955) pirmą kartą Lietuvoje buvo išleista tik 2002 m. Kritikė ne tik išanalizavo beveik niekieno neskaitytą romaną, bet pateikė glaustą kūrybos apžvalgą, surasdama Barono kūrybai vietą lietuvių literatūroje, ir perspėjo kolegas apie pavojų užsisklendžiant ir ignoruojant nepažįstamus rašytojus: „jeigu neišleisime bent jau romano *Lieptai ir bedugnės* ir meistriškų šio autoriaus novelių, išsamesnio vaizdo apie geriausią išeivijos prozą tikrai nesusidarysime“ (p. 236). Tokiai išvadai suformuoti reikia daugybės laiko ir įdirbio, todėl neabejotina, jog tie, kas toliau tyrinės išeivijos literatūrą, Bukelienei dėl daug ko turės jaustis skolingi ir dėkingi.

Dar daugiau jos pramintų takelių rastume šiuolaikinės literatūros platybėse, ypač vyresniosios kartos baruose, tačiau, kaip man atrodo, daugelis straipsnių buvo rašomi iš rūpesčio, pareigos, net gailėsčio, o ne iš artumo meniniam tekstui jausmo, ir tokios kritikos rašymo strategiją apibūdina žodis „gynyba“ ar Bukelienės naudotas „advokatūra“.

Visi žino, kad geriausia gynyba yra puolimas, o jeigu neaišku, kas yra priešas, jis išgalvojamas. Su didele nuostaba pastebėjau, kad daugelyje straipsnių iš skyriaus „Tradicinės vertybės vyrų prozoje“ nuolat minimi bedvasiai jaunos kartos atstovai, „šiuolaikinis skeptiškas žmogus“ (atrodo, kad turimi galvoje būtent vyrai), o tradiciskas ir dvasingas garbaus amžiaus rašytojas apibūdinamas pagal tai, kas jis nėra: „ne postmodernus, ne totalaus susvetimėjimo vaizduotojas, ne reliatyvizmo moralės propaguotojas, ne destruktivios sąmonės autorius“ (p. 260).

Kas tie tradicinių vertybių niekintojai, taip ir neįvardijama, pasitenkinama jauno rašytojo kolektyvinio portreto simuliakru, kuris yra būtinas fonas, kad geriau išryškėtų ginamo autoriaus tikrasis vertingumas ir svarba:

Šiuolaikiniame literatūriniame gyvenime vyrauja nerašyta nuostata, kad aktualu, reikšminga ir įdomu tik tai, ką daro jaunesni kūrėjai. Kas svarbu vyresniesiems – anachronizmas, anot tų jaunųjų, „man tas nieko nereiškia“. O kodėl autorių turi jaudinti, kad jaunesniam kolegai jo kūryba „nieko nereiškia“? Ar dėl to, kad savo vertybinėmis nuostatomis ir stilistika kažko nesudomino, vyresnieji turi pasijusti kalti ir nevisaverčiai? (p. 237)

Tokia „diskusija“ su nesamu priešu iš tiesų atrodo neprasminga ir primena ne taip senus laikus, kai buvo galima kritikuoti net neskaičius kūrinio; visgi šiais laikais polemizuojant reikėtų nurodyti oponentus, remtis citatomis, nuorodomis į konkrečius tekstus, o ne argumentuoti „nerašytais nuostatomis“. Tiesą sakant, labai nustebau dėl pamokančio tono kai kuriuose vyresniesiems skirtuose tekstuose, nes Bukelienė mylėjo jaunimą ir mokėjo bendrauti, niekada asmeniuiose pokalbiuose neišgirsdavau kategoriškų ir imperatyvių teiginių, kaip kad „[žemdirbiškos – LM] pasaulėjautos rašytojai tolimi, neįdomūs miestiečiui, šiuolaikinių jaunų žmonių jausenai? Tai jų nelaimė, jų ribotumas ir liga, iš kurios galima pasveikti ir teks pasveikti“ (p. 265).

Kas atsitiko? Kodėl jautrioji, tolerantiškoji, motiniškoji Bukelienė ima kalbėti kaip kokia sovietinė pedagogė, nors pokalbyje su Birute Jonuškaite, publikuojamame knygos pabaigoje, ji kaip tik apgailestauja supratusi, kad ne taip auklėjo vaikus, nes „ta sovietinė psichologija buvo išvirkštinė“ (p. 348).

Paaiškinimų būtų ne vienas. Pirmasis – tai kritikės užsiimta gynimo pozicija jaučiant, kad dalis jos vertinamų tekstų negali apsiginti patys be papildomų spekuliatyvių prielaidų. Kai teksto kokybė nėra pakankamai įtikinanti ir literatūrologė intuityviai jaučia, kad toks raiškos būdas jau nepaveikus ir literatūros istorijoje per gerai pažįstamas, tada atsiranda vertybių prioritetas ir moraliniai, o ne estetiniai argumentai (tokiems autoriams kaip Juozas Aputis, Icchokas Meras, Marius Katiliškis nereikia advokatauti ir priekaištauti jaunimui, kad nevertina tradicijos). Bukelienei nebūdingame pamokslavime išgirstu ginamųjų vyresniųjų kartos rašytojų balsus, kuriuos empatiškoji kritikė pertransliuoja, pakartodama tai, ką ji perėmė be kritinės refleksijos, tiesiog žmogiškai užjausdama rašytojus, taip svarbius anuomet, o dabar atsidūrusius literatūros periferijoje. Gal būta ir paveldėto moterims būdingo intelektualinio neatsparumo vyrų nuomonių spaudimui ar įtaigai. Pokalbyje su Jonuškaite ji ir pati užsimena apie stiprias patriarchalinės šeimos tradicijas, baimę

atsipalaiduoti, įvardija probleminę savo charakterio savybę – „polinkį inertiš-
kai eiti pasroviui“ (p. 347).

Tačiau moralizavimo priežastis matyčiau ir pačioje tradicinių vertybių prozoje, sovietmečiu labai vertintos, o dabar bemaž išsieikvojusios kaimiškos tematikos literatūroje. Rusų literatūros kritikas ir rašytojas Viktoras Jerofejevas straipsnyje „Tarybinės literatūros šermenys“² analizuoja reiškinius, kurie daugmaž analogiški ir lietuviškiems, ypač pervartų laikais. Aptardamas vis didėjantį kaimiškosios literatūros ir visuomenės konfliktą, autorius nurodo tris kaimo rašytojų nekenčiamus priešus: moterys, jaunimas ir kitataučiai. Bukelienei moterys tikrai nėra priešės (tik ji vis tiek dar iš inercijos šias dvi rašytojų stovyklas atriboja), mokslininkė neturi jokių nacionalistinių prietarų (knygoje publikuojama ir rusų autorės iš Jekaterinburgo Irinos Denezkinos rinkinio recenzija, čia rado vietą ir danų autoriaus Age'o Meyerio Benedictseno knygos apžvalga), tačiau nepasitikėjimas „šiuolaikiniu skeptišku žmogumi“ akivaizdus ir jis ateina būtent iš kaimo tradicijos. Kaip rašo Jerofejevas, „Kaimiškojoje literatūroje, kaip archajiškame folklore, vyksta ryžtingas ribų tarp ‚savųjų‘ ir ‚svetimųjų‘ nustatymas: jie rengiasi, valgo ir mąsto skirtingai ir yra nesuderinami ontologiniu lygmeniu“³.

Kartų konfliktas ir šiuolaikinės visuomenės dvasinis nuosmukis, jaunimo ir miesto demaskavimas yra dažni kaimiškos literatūros siužetai, kurie galėjo transformuotis ir pereiti į metaliteratūros, t.y. kritikos, plotmę. Įdomu, jog pati Bukelienė yra prisipažinusi, kad jos „kaimiškumo dvasia daugiau literatūrinė negu realybėje išgyventa“ (p. 355). Vėl prisiminkime filosofo Mamardašvilio mintį, kad knygos, idėjos ir žodžiai nėra fetišai. Bet koks kitas santykis su knygomis ir žodžiais stabmeldiškas, užkloja mūsų realųjį „Aš“ tuziniais kitų „Aš“⁴.

Natūralu, kritikė Bukelienė rašo visai kitaip, kai jos neslegia patriarchaliniai, literatūriniai autoritetai ar kolektyvinės mitologijos vaizdiniai, kai ji laisvai pasirenka analizuoti tai, kas jaudina ją kaip žmogų, įstringa į širdį ir sutampa su jos gyvenimo keliu ir sielos patirtimi (kalbant Mamardašvilio žodžiais). Tokiais pavykusiais susitikimais tarp rašytojo ir skaitytojos Bukelienės, be jau minėtų Mero ir Katiliškio kūrybos tyrinėjimų, laikyčiau Vandos Juknaitės, Bitės Vili-maitės, Lauros Sintijos Černiauskaitės, Renatos Šerelytės interpretacijas. Pati ji yra taip nusakiusi savo tikslus ir stilių:

2 Viktoras Jerofejevas, „Tarybinės literatūros šermenys“, *Šiaurės Atėnai*, 2003 07 12.

3 *Ibid.*

4 Merab Mamardašvili, *op. cit.*

Man mieliausias švietėjiškas darbas, esu lyg koks Hermis – interpretuoju, aiškinu – nei kuriu, nei imuosi saviraiškos, svetimokas man eseistinis santykis. Svarbiausia paaiškinti, kaip aš suprantu kūrinį, kokias dvasines vertybes jame įžvelgiu, kokią vietą jis užima mūsų kultūroje. Mano rašymas, kaip ir kalbėjimas, yra paprastas, nemoku ir nenoriu rašyti tik specifiniu, siauram žmonių ratui skirtu moksliniu žodynu. Todėl ir nesijaučiu priklausanti intelektualių literatūrologų elitui, bet ir dėl to nesielvartauju. (p. 352)

Visgi kartais tyrinėtoja nusižengdavo šiai savo nerašytai taisyklei ir bandydavo atrodyti moksliškesnė, negu buvo iš tikrųjų, tačiau tenka pripažinti, kad nutolimas nuo įprastos terminijos ir tematikos jai nebuvo naudingas. Manau, kad ambicingas noras rašyti apie lietuvišką postmodernizmą ne visai pasiteisino (tam jau reikalinga aukštesnė teorinė kompetencija, be kurios tokio objekto analizė tampa perdėm vienareikšmė); be reikalo pamėgtas negrabus darinys „pasakojimo subjektė“ vietoj įprasto „pasakotoja“ ar „veikėja“; keistokai vartojamas chronotopo terminas.

Tačiau Bukelienės tekstas tiesiog sužiba, kai kritikė netramdo temperamento ir leidžia prasiveržti subjektyvumui, nebijo kalbėti „aš“ vardu. Tarkim, recenzijoje apie Petrą Venclovą asmeniškai kreipiamasi į skaitytoją kaip čia pat vykstančio pokalbio dalyvį: „Kam nepatinka, galite neskaityti. Man buvo įdomu“ (p. 308); straipsnyje apie Kašauską šūktelima: „Štai apysaka ‚Palaimos klonis‘. Ji nuostabi. Tai tiesiog karališkas kūrėjo mostas“ (p. 277–278). Beje, bendraamžiui Kašauskui skirti tekstai man buvo vieni įdomiausių, netikėtu kampu parodę šį daug kam veik nebežinomą rašytoją, kuris, kaip įtikinėja straipsnio autorė, bando kurti lietuvišką *Idioto* variantą, renkasi kompleksuotą ir savo menkumo kankinamą žmogų, lyg kokį gėrio surogatą (p. 277). Recenzentė nieko kategoriškai neteigia, nekalba komplimentų, tik užsimena „kai kas įdomaus, rodos, užčiuopta“ ir taip sukuria intrigą skaitytojui, provokuoja norą patikrinti, ar tikrai įdomu, ir kas yra tas „kai kas įdomaus“:

Be abejonės, vaižgantiškas deimančiukų ieškojimų principas yra ir Bukelienės *credo*, kaip ji pati sako, „ypač aukštų ir žėrinčių viršūnių vis dar laukiame, bet ir tai, kas sukurta, verta dėmesio ir palaikymo“ (p. 9). Sudarant knygą paaiškėjo, kad „teigiamai vertintinų pasirodė gerokai daugiau negu nusipelnusių negailestingos kritikos ir pastarieji galbūt liko nuošalyje“ (p. 9).

Pasaulyje garsėjantis filosofas Slavojus Žižekas yra paskelbęs paradoksalią tezę, kad vienas iš tikros meilės rodiklių yra gebėjimas kitą įžeisti. Vargu ar

Bukelienė šiai minčiai pritartų (greičiausiai sakytų, kad tai vyriškas argumentas). Jos meilė yra globojanti ir palaikanti, suskliaudžianti savo nuomonę matant menininko jautrumą ir kompleksus („Laiškas rašytojui“, p. 322), įkalinanti grauzatyje dėl neigiamos recenzijos ar neteisingos interpretacijos („Apie Alfonsą Bieliauską: sukakties proga“). Tačiau kai kritikė rašo apie savo bičiulius, kurių racionalumu ir asmenybės brandumu pasitiki, ji nebijo drąsiai nurodyti neigiamus ir taisytinus dalykus. Būtent toks tiesos ir nuoširdumo santykis yra išskleidžiamas Liegutės istorinei prozai skirtame straipsnyje, kuris rašytojos, žinoma, neįžeidinėja, tačiau ir netepa medumi:

Tiesą sakant, nuoširdus atsivėrimas čia tikriausiai niekuo dėtas. Svarbiausia – reikia ieškoti modernesnės raiškos. Tai, kas buvo priimta prieš šimtą metų, dabar nebegali būti efektyvu. [...] Knygoje per daug krištolo, sidabro ir aukso, per daug jausmingo, sentimentalus, patetiško kalbėjimo, kuris pagal pasenusius grožio kriterijus gal ir gražus, bet šiuolaikinio skaitytojo neįtikins, nes tokiomis bendrybėmis neįmanoma išreikšti dramatiškų mūsų amžiaus žmogaus sielos būsenų. (p. 166)

Jeigu man reikėtų išrinkti vieną straipsnį, kuriame Bukelienė sugebėjo nedideliame tekste autorių lygiai ir pagirti, ir papeikti, pasakyti esmę apie kūrinį, idealiai subalansuoti objektyvųjį požiūrį ir subjektyvų jausmą, tai būtų recenzija Jasukaitytės romanui *Išbandymas Dievu*. Šios recenzijos pabaiga, mano supratimu, jau leidžia kalbėti apie kritikės virtuoziškumą, o efektingos metaforos yra tokios iškalbingos, kad galiu jų tik nuoširdžiai pavydėti:

Prisiimdama visą kritikės atsakomybę, galiu tvirtai pasakyti: šiame 750 puslapių tekste yra užkoduotas klasikos statuso vertės romanas, bet jis paskendęs, jį reikia išgriebti kaip žuvį iš Genezareto ežero. Tačiau tą gali padaryti tik pati autorė. Antraip šis kūrinys liks literatūros proceso pakraštyje. (p. 174)

Literatūrologė Bukelienė ne vienam jaunesnės kartos mokslininkui nurodė ar dar nurodys tas žuvingąsias vietas, kur verta užmesti tinklus ieškant objekto kultūros ar mentalitetų istorijos tyrimams. Nepaprastai įdomūs yra ir jos pačios pasakojimai „Apie save ir laiką“, pokalbiai su rašytojomis Birute Jonuškaite, Gintare Adomaityte. Ketvirtas knygos skyrius ne tik atskleidžia naujomis briaunomis Bukelienės asmenybę, bet apskritai pateikia unikalios medžiagos mąstant

apie priklausomybės laikų moters savivoką, jos kelią į vidinę laisvę, kovą su paveldėtais psichologijos reliktais, egzistencinę dramą, dramatiškus pasirinkimus tarp intymaus ir viešo gyvenimų.

Pabaigti norėčiau citata iš recenzijos Černiauskaitės knygai. Tikiu, kad šie žodžiai išreiškia pagrindinę Bukelienės nuostatą – ir kaip žmogaus, ir kaip literatūros kritikės:

Santykis su kitu gali būti egoistinis, vedantis į vienatvę, bet gali būti ir toks, kurį įmanu pavadinti „Savęs apribojimu ir atvirumu Kitam“.⁵ Tai nėra lengvas kelias, nes atsiduodamas gali eiti tik iki tam tikros ribos, kad neprarastum savęs. Iš kito taip pat negali reikalauti vergystės, nes ir jis nori išlikti savimi, būti nepaneigtas. Pusiausvyrą sukuria „meilės laukas“; aiškus gėrio ir blogio ribų suvokimas. (p. 184)

Elenos Nijolės sukurtame meilės lauke yra vietos mums visiems.

5 Arvydas Šliogeris, *Konservatoriaus išpažintys*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 351.